

AKAIDSKA UČENJA U OPUSU MUHAMEDA SEIDA SERDAREVIĆA

Vahid FAZLOVIĆ
Muftijstvo tuzlansko
fazlovic.ii@hotmail.com

SAŽETAK: Među prvim bošnjačkim alimima koji su se istakli na planu izučavanja i prezentiranja islamskih nauka na našem jeziku zapaženo mjesto pripada Muhamedu Seidu Serdareviću. Njegova djela i tekstovi iz fikha, akaida, ahlaka i povijesti islama predstavljala su dragocjen doprinos reformama ondašnjeg obrazovanja u medresama i mektebima, a neki udžbenici ovog autora ni decenijama kasnije nisu gubili na aktuelnosti. Muhamed-ef. Serdarević je itekako držao do reformatorskog i obnoviteljskog naslijeđa zasnovanog na tokovima mišljenja najistaknutijih učenjaka moderne muslimanske epohe. Istovremeno, pronicljivost i istančan osjećaj za potrebe u tadašnjoj domaćoj vjerskoj teoriji i praksi utjecali su na njegova djela u oblastima islamskih nauka čiji su sadržaji čvrsto oslonjeni i na izvore klasičnog muslimanskog naukovanja. I svoje akaidске radove ovaj učenjak je pisao bazirajući ih na jasnim hanefijsko-maturidijskim postulatima, uz primjenu savremenog pedagoško-metodološkog i apologetskog stila u njihovom prezentiranju. Ukazat ćemo na nekoliko njegovih zapaženih studija koje su doprinijele da nauka kelama na samom početku prošlog stoljeća dobije svoje prve obrise na bosanskom jeziku.

Ključne riječi: Muhamed Seid Serdarević, akaid, akaidska terminologija, vjersko-teološke studije, hanefijsko-maturidijski postulati

Bitne odlike opusa Muhameda Seida Serdarevića

Među prvim bošnjačkim alimima koji su se istakli na planu izučavanja i prezentiranja islamskih nauka na našem jeziku zapaženo mjesto pripada Muhamedu Seidu Serdareviću (1882-1918). Ovaj ugledni alim obrazovao se u Sultan-Ahmedovoj medresi u Zenici te u Gazi Husrev-begovoj medresi i Daru-l-mualliminu u Sarajevu. Posebno interesiranje pokazao je za muallimsku misiju, a u svojim stručnim radovima snažno afirmira metodičko-pedagošku misao i praksu koja je "do tada bila sputana dekadentnim formama klasično-osmanskog obrazovanja". (Hasanović,

2006:134) Njegova djela i tekstovi iz fikha, akaida, ahlaka i povijesti islama predstavljala su dragocjen doprinos reformama ondašnjeg obrazovanja u medresama i mektebima, a neki udžbenici ovog autora ni decenijama kasnije nisu gubili na aktuelnosti.

Prema ocjeni kasnijih istraživača, Muhamed-ef. Serdarević bio je "napredan alim i istaknuti predstavnik duhovne inteligencije" Bošnjaka u prvim decenijama dvadesetog stoljeća. Za nepuna dva desetljeća svog marljivog djelovanja napisao je preko stotinu članaka i rasprava, te više od deset knjiga, udžbenika i brošura. Većina njegovih radova odnosi se na islamske nauke, s tim što je pisao i u oblastima pedagogije, književnosti i povijesti. Sarađivao

je i objavljivao u brojnim tadašnjim časopisima i listovima, kao što su: *Behar, Gajret, Tarik, Misbah, Jeni Misbah, Biser te Muallim* koji je i uređivao. (Šabanović, 1937-1938:85-87) O mišljenju i djelovanju ovog učenjaka pisali su mnogi poznati alimi i znanstvenici, kako njegovi savremenici tako i autori kasnijih generacija.¹

Svojim spisateljskim i prosvjetiteljskim radom Serdarević zdušno

¹ Izabrani radovi Muhameda Seida Serdarevića, kao i brojni tekstovi u kojima se valorizira njegov bogati opus, objavljeni su u dvotomnoj publikaciji *Izabrani radovi Muhameda Seida Serdarevića*, (knj. 1), 2013. i *Muhamed Seid Serdarević u radovima drugib* (knj. 2), 2013.

podržava Džemaludin-ef. Čauševića. Slovio je kao jedan od njegovih najbližih saradnika, posebno kada su u pitanju težnje i aktivnosti na planu reformi obrazovnih institucija i prosvjećivanja u duhu novog vremena. Energično se zalagao za uvođenje arebičkog, a kasnije i latiničkog pisma, te za pisanje i štampanje djela i listova na bosanskom jeziku. S velikim uspjehom se bavio pedagoškim disciplinama nastojeći da unaprijedi sredstva i metode “pomoću kojih se najbolje mogu postići vaspitni ciljevi”. (Ahmić, 1976:196)

Spomenute i druge slične odlike Serdarevićevog djelovanja svjedoče da je on pripadao krugu bošnjačkih alima koji su itekako držali do reformatorskog i obnoviteljskog naslijeđa zasnovanog na tokovima mišljenja najistaknutijih učenjaka moderne muslimanske epohe, predvođenih Džemaludinom Afganijem i Muhamedom Abduhuom. Istovremeno, pronicljivost i istančan osjećaj Muhamed-ef. Serdarevića za potrebe u tadašnjoj domaćoj vjerskoj teoriji i praksi utjecali su na njegova djela i tekstove u oblastima islamskih nauka čiji su sadržaji čvrsto oslonjeni i na izvore klasičnog muslimanskog naukovanja. Posebno je to vidljivo na primjeru *Fikhu-l-ibadata*, njegovog najcjenjenijeg djela i jednog od najpoznatijih medresanskih udžbenika, od tada pa sve do našeg vremena. U ovom djelu su, veoma sažeto i udžbenički uspješno, prvi put na našem jeziku obrađena osnovna obredoslovna pitanja, ranije naširoko izlagana u brojnim klasičnim fikhskim djelima. (Serdarević, 1917)²

I svoje akaiidske radove ovaj alim je pisao bazirajući ih na jasnim hanefijsko-maturidijskim postulatima, uz primjenu savremenog pedagoško-metodološkog i apologetskog stila

u njihovom prezentiranju. Ukazat ćemo na nekoliko njegovih zapaženih studija koje su doprinijele da nauka o islamskom vjerovanju na samom početku prošlog stoljeća dobije svoje prve obrise na bosanskom jeziku.

Važniji akaiidski radovi Muhamed-ef. Serdarevića

Već 1905. godine Muhamed-ef. Serdarević se upušta u ambiciozniji projekt objavljivanja, za to vrijeme, opsežnog povijesno-teološkog djela *Kratka povijest islama*. (Serdarević, 1905-1906)³ Ova knjiga je štampana na sto sedamdeset i pet stranica, a obuhvata povijest od stvaranja prvog čovjeka i poslanika Adema, a.s., pa do posljednjeg poslanika i vjerovjesnika Muhammeda, a.s. Prije integralnog pojavljivanja, djelo je objavljivano u listu *Behar*. (1905-1906) Riječ je o prvoj knjizi na bosanskom jeziku iz historije islama na koju su se, usljed preglednog tematskog rasporeda i sistematičnosti njezinog sadržaja, referirali kasniji autori iz ove oblasti.⁴ Ovo svoje djelo Serdarević je pisao, kako u njegovom zaglavlju stoji, “po arapskim i turskim vrelima”. On se često u njemu poziva na *Povijest islama* od turskog autora Mahmuda Esada (umro 1916), na čija djela su bili upućeni i neki drugi naši autori tog vremena, a naročito Abdurahman-ef. Čokić. Također je moguće zaključiti da se autor knjige o kojoj govorimo oslanjao i na čuvena djela iz islamske povijesti i vjerske misli na arapskom jeziku – određeni njegovi pogledi su, naprimjer, očigledno nastajali pod utjecajima Ebu Hamida el-Gazalija, kao i Muhameda Abduhua.⁵

Pored povijesne, Serdarevićeva *Kratka povijest islama* ima i zapaženu vjersko-teološku vrijednost jer su, u okvirima kazivanja o Allahovim

vjerovjesnicima, izložena i zanimljiva akaiidska učenja o temama kao što su: Božija objava i poslaničke misije, čovjekova potreba za vjerom, iman i kufr, hidajet i dalalet, teški grijesi i kazne, mu'džize, trajne pouke i univerzalne vrijednosti.⁶ Osim toga, autor je u svom uvodu, na desetak stranica djela, veoma razgovijetno, zavidnim intelektualnim stilom, dao objašnjenja načela islamskog vjerovanja, s naglaskom na svrhu stvaranja čovjeka, mogućnosti ljudske spoznaje transcendentnih istina, ulogu i smisao poslanstva, dokaze vjerovanja u jednog Boga, odgovornost pred Stvoriteljem svjetova. Na temelju pokazanog općeg i vjerskog obrazovanja, te snagom logičkog rasuđivanja i dobrom upućenošću u značaj primjene relevantnih naučnih metoda (upotrijebljeni su, između ostalih, pojmovi i metode apstrakcije, determinacije, dedukcije, indukcije, analogije)⁷, Muhamed-ef. Serdarević je, u uvodnom dijelu ove svoje knjige, argumentirano i veoma uvjerljivo elaborirao pitanja o mogućnostima, ali i granicama spoznaje ljudskog razuma, kao i o nužnosti Božije objave i misije Njegovih poslanika, odabranih *viših umova* koji su ljudima potrebni kao “putokazi pravom vjerovanju u Boga i u Onaj svijet”. (Serdarević, 1905-1906:7-8)

Početak XX stoljeća među priznatijim medresanskim i mektepskim udžbenicima nalazilo se djelo *Usul dinije* (Serdarević, 1913), čiji autor je Muhamed Seid Serdarević. Djelo se pojavilo u arebičkom izdanju 1913. godine sa sadržajima na oko šezdeset stranica. Na prvim dvadesetak stranica, jednostavnim narodnim jezikom, u formi jasnih pitanja i odgovora, potpuno u skladu s tradicionalnim akaiidskim učenjima, date su definicije osnovna islamskog vjerovanja. Udžbenik je imao svoju popularnost u narodu.

² Ovo djelo je od početka izučavano u reformiranim medresama, a do sada je više puta štampano kao fikhski udžbenik ili priručnik.

³ Serdarevićevu *Kratku povijest islama* iscrpno je predstavio dr. Mevludin Dizdarević. Vidi: Dizdarević, 2013:218-243.

⁴ Između ostalih, na ovo djelo su se

oslanjali: Besim Korkut, Kasim Hadžić, Mustafa Spahić i dr.

⁵ U svom tekstu o objavljenim radovima M. S. Serdarevića, prof. dr. Džemaludin Latić nalazi njihovu vezu s djelima Ebu Hamida el-Gazalija, Tekijjuddina ibn Tejmije, Muhameda Abduhua i dr. Vidi: Latić, 2013:125-126.

⁶ Kao potvrda važnosti *Kratke povijest islama* za nauku akaida jeste i *Ilmu-l-kelam* prof. Kasima Hadžića (dugo izučavan udžbenik akaida u medresi), u čijem pisanju se autor značajno oslanjao na ovo djelo Seid-ef. Serdarevića. Vidjeti: Hadžić, 1980.

⁷ Više vidjeti: Serdarević, 1905-1906:6.

Pored mekteba, upotrebljavan je i u nižim razredima reformiranih medresa iz predmeta Akaid.

Još jedno izdanje ovog bosanskog alima, naslovljeno *Istinitost Božijeg bivstva i Muhammedova poslanstva* (Serdarević, 1915), zaslužuje našu pažnju jer je u cijelosti vezano za nauku akaida. Prvi dio brošure čini autorski prilog u kojem Seid-ef. Serdarević, po uzoru na glasovite klasične muslimanske učenjake (mutekellimun), dosljedno primjenjujući racionalnu metodu u nauci kelama, pokušava uvjerljivo obrazložiti i dokazati "vjerovanje u Božije bivstvo". Oslanjajući se na blagodat zdravog razuma i logike, te na dostupna naučna saznanja, autor izvodi jasne i uvjerljive dokaze po kojima je "apsolutno nemoguće da je ovaj svijet postao sam od sebe i da se razvijao pukim slučajem." Stoga, zaključuje, mora postojati Neko Ko je "stvorio prvu građu ovome svijetu; odredio mu procese razvijanja davši mu za razvitak potrebne uvjete i nadzirući i bdijući nad tim njegovim razvijanjem; odredio i postavio zakone koji će nepromjenljivo vladati i dao da se isključivo po tim zakonima zbiva sve što će bivstvovati". (Serdarević, 1915:7) Za ovakav diskurs

potvrđivanja i jačanja vjerskih uvjerenja Serdarević se opredjeljuje jer smatra da je "mukalidovo vjerovanje lahko", te stoga "svaki musliman ima obavezu da znade obrazložiti i dokazati ono što vjeruje", a naročito kada je u pitanju prvo načelo, "vjerovanja u Božije bivstvo". (Serdarević, 1915:5)

I druga polovina ove studije namijenjena je sličnom logičkom dokazivanju i afirmaciji vjerovanja u poslanstvo Muhammeda, a.s., ključne vjerske istine u islamu koja se svjedoči odmah poslije svjedočenja Božije jedinosti. Seid-ef. Serdarević se odlučio da izborom i prijevodom aktuelnog i adekvatnog štiva iz pera egipatskog autora dr. Muhameda Tefvika Sidkija⁸ izloži apoloģiju kojom brani trajnu vrijednost jedinstvene misije posljednjeg Allahovog Poslanika, a.s., što je, ovoga puta u ulozi prevodioca, dostojno obavio.

Zaključak

Muhamed Seid Serdarević nesumnjivo pripada krugu bošnjačkih alima koji su itekako držali do reformatorskog i obnoviteljskog naslijeđa zasnovanog na tokovima mišljenja najistaknutijih učenjaka moderne

muslimanske epohe predvođenih Džemaludinom Afganijem i Muhamedom Abduhuom. Istovremeno, pronicljivost i istančan osjećaj ovog učenjaka za potrebe u tadašnjoj domaćoj vjerskoj teoriji i praksi utjecali su na njegova djela i tekstove u oblastima islamskih nauka čiji su sadržaji čvrsto oslonjeni i na izvore klasičnog muslimanskog naukovanja. I svoje akaiidske radove Muhamed-ef. Serdarević pisao je bazirajući ih na jasnim hanefijsko-maturidijskim postulatima, uz primjenu savremenog pedagoško-metodološkog i apoloģetskog stila u njihovom prezentiranju.

Njegove zapažene studije, na koje smo u ovom radu ukazali, zasigurno su doprinijele da nauka o islamskom vjerovanju na samom početku prošlog stoljeća dobije svoje prve obrise na bosanskom jeziku. U njima su svjedočanstva da je već tada iznimno angažirani Muhamed Seid Serdarević, zajedno s drugim našim autorima i prosvjetiteljima, važne teme nauke kelama interpretirao bosanskim jezikom. Ovoj plejadi učenjaka pripada pionirska uloga prenošenja vjersko-teološke akaiidske misli u vlastiti jezik, te profiliranja bosanske akaiidske terminologije.

⁸ I neki drugi radovi ovog, kod nas tada popularnog autora, prevedeni su na naš jezik, kao što je njegova knjiga *Vjera i zdrav razum* (Ed-dinu fi nezari-l'akli-s-salih), u čijem sastavu je štampan i prijevod nekih

poglavlja iz *Risale* Muhameda Abduhua. Tekst koji je preveo i u ovom svom izdanju objavio M. S. Serdarević nosi naslov *O posljednjem Božijem poslaniku (i prilika kama nekih drugih vjera)*. On je, uz tekst

prijevida, predstavio dr. Tefvika Sidkija kao mladog i talentiranog egipatskog liječnika koji piše "vrlo učene rasprave iz područja teologije, filozofije vjere i apoloģetike". (*Istinitost Božijeg bivstva...*, str. 17)

Literatura

- Ahmić, Alija (1976). "Muhamed Seid Serdarević, 1882-1918.", *Takvim*, 196.
- Dautović, Ejub, ur. (2013). *Izabrani radovi Muhameda Seida Serdarevića*. Sarajevo i Zenica: El-Kalem i Muftijstvo zeničko.
- Dautović, Ejub, ur. (2013). *Muhamed Seid Serdarević u radovima drugih*. Sarajevo i Zenica: El-Kalem i Muftijstvo zeničko.
- Dizdarević, Mevludin (2013). "Muhammed Seid Serdarević kao historičar". U: Dautović, Ejub, ur. (2013). *Muhamed Seid Serdarević u radovima drugih*. Sarajevo i Zenica: El-Kalem i Muftijstvo zeničko, 218-243.
- Hadžić, Kasim (1980). *Ilmu-l-kelam, islamska apoloģetika za 4 razred*, Sarajevo
- Hasanović, Bilal (2006). "Muhamed Seid Serdarević kao muderris Sultan-Ahmedove medrese u Zenici", *Zbornik radova Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici*, IV, 4, 134.
- Latić, Džemaludin (2013). "Objavljena djela Muhameda Seida Serdarevića". U: Dautović, Ejub, ur. (2013). *Muhamed Seid Serdarević u radovima drugih*. Sarajevo i Zenica: El-Kalem i Muftijstvo zeničko, 125-126.
- Serdarević, M. S. (1905-1906). *Kratka povijest islama*, Sarajevo: Islamska dionička štamparija.
- Serdarević, Muhamed Seid (1913). *Usul dinijje*, Sarajevo: Islamska dionička štamparija.
- Serdarević, M. S. (1915). *Istinitost Božijeg bivstva i Muhammedova poslanstva*, Mostar: Prva muslimanska nakladna knjižara.
- Serdarević, Muhamed Seid (1917). *Fikhu-l-ibadat*, Sarajevo: Prva muslimanska nakladna knjižara.
- Šabanović, Hazim (1937-1938). "Dvadeset godina od smrti M. S. Serdarevića", *El-Hidaĳe*, II, 6, 85-87.

الموجز

أعمال محمد سعيد سرداريفيتش في العقيدة

وحيد فازلوفيتش

يحتل محمد سعيد سرداريفيتش مكانة بارزة بين علماء البوسنة الأوائل الذين تميزوا في مجال دراسة العلوم الإسلامية وعرضها باللغة البوسنية، وتعتبر أعماله ونصوصه في الفقه والعقيدة والأخلاق وتاريخ الإسلام إسهاما قيما في إصلاح التعليم في ذلك الوقت في المدارس الإسلامية والكتاتيب، بل إن بعض الكتب المدرسية التي وضعها لم تفقد أهميتها حتى بعد مرور عقود على تأليفها. لا ريب أن الشيخ محمد سرداريفيتش كان متمسكا بشدة بالإرث الإصلاحي والتجديدي المبني على التيارات الفكرية لأبرز علماء العصر الإسلامي الحديث. وفي الوقت نفسه، كان لفظته وإدراكه السليم لاحتياجات البيئة المحلية الدينية النظرية والعملية في ذلك الوقت، أثر كبير في أعماله في مجالات العلوم الإسلامية، التي يستند محتواها بقوة إلى مصادر العلوم الإسلامية الكلاسيكية. كما أن هذا العالم كان يستند في كتاباته في العقيدة إلى القواعد الحنفية الماتريدية الواضحة، مع اتباع أسلوب تربوي منهجي كلامي معاصر في عرضها. سنشير إلى عدد من دراساته البارزة التي ساهمت في ظهور علم الكلام لأول مرة باللغة البوسنية في مطلع القرن الماضي.

الكلمات الرئيسية: محمد سعيد سرداريفيتش، العقيدة، المصطلحات العقدية، الدراسات الدينية الأصولية، القواعد الحنفية الماتريدية.

Summary

AQAIID TEACHINGS IN THE OPUS
OF MUHAMED SEID SERDAREVIĆ

Vahid Fazlović

Muhamed Seid Serdarević is one of the outstanding first Bosniak scholars who made a significant contribution to studying and presenting the field of Islamic studies in our language. His writings in the fields of fiqh, aqaid, akhlaq, and the history of Islam were a valuable contribution to the reforms of education in madrasas and makhtabs of the time, and some of the textbooks he wrote were used for decades after without falling behind the contemporary writings of the time. Muhamed-ef. Serdarević by all means held onto the reformation heritage of the most prominent scholars of the modern Muslim era. At the same time his keen eye and awareness of the needs of the local religious theory and practice of the time heavily marked his writings in the field of Islamic studies while still strictly adhering to the sources of classical Muslim teachings. His works in the field of aqaid, thus, were also based on clear hanefi-maturidi teachings and developed in accordance with contemporary pedagogical, and methodological standards of the time. Here we will present a number of his notable texts which gave shape to the studies of kelam in Bosnian language at the very beginning of the last century.

Keywords: Muhamed Seid Serdarević, aqaid, aqaid terminology, religious studies, theology, Hanefi-Maturidi postulates